

Vleermuizen in het Meerdaalwoud

In 2001 en 2002 werd het Meerdaalwoud geïnventariseerd op vleermuizen, voornamelijk met batdetectoren. De resultaten van dit onderzoek zijn op zijn minst spectaculair te noemen. Er werden 747 waarnemingen verricht, gespreid over maar liefst elf soorten. Vier soorten werden 's zomers nooit eerder vastgesteld in Vlaams-Brabant. Dit artikel tracht een beeld te geven van de aanwezige vleermuizenfauna in het Meerdaalwoud en het belang van de verschillende bosclementen hiervoor.

Wout Willems

Vijvers

Ten noorden van het Meerdaalwoud bevinden zich de vijvers van het Zoet Water. Deze keten van vijf vijvers vormt zowel qua aantallen vleermuizen als qua soorten de belangrijkste jachtplaats voor de vleermuizen uit het Meerdaalwoud. Op de gunstigste avonden konden naar

schatting een tiental jagende **watervleermuizen** (*Myotis daubentonii*) per vijver waargenomen worden. De omgeving van deze vijvers bleek ook voor de **gewone dwergvleermuis** (*Pipistrellus pipistrellus*) een geliefkoosd foerageerterrein te zijn. Van de **ruige dwergvleermuis** (*Pipistrellus nathusii*) betrof meer

dan 75% van de waarnemingen jagende exemplaren nabij de vijvers van het Zoet Water. Dit impliceert meteen het belang van waterpartijen in een bosrijke omgeving voor deze soort.

Voor de zuidelijke oevers waren bij voornoemde vleermuizen in trek, te wijten aan de structuurrijke boszoom die tot aan de oever reikt en op die manier een windluwe,

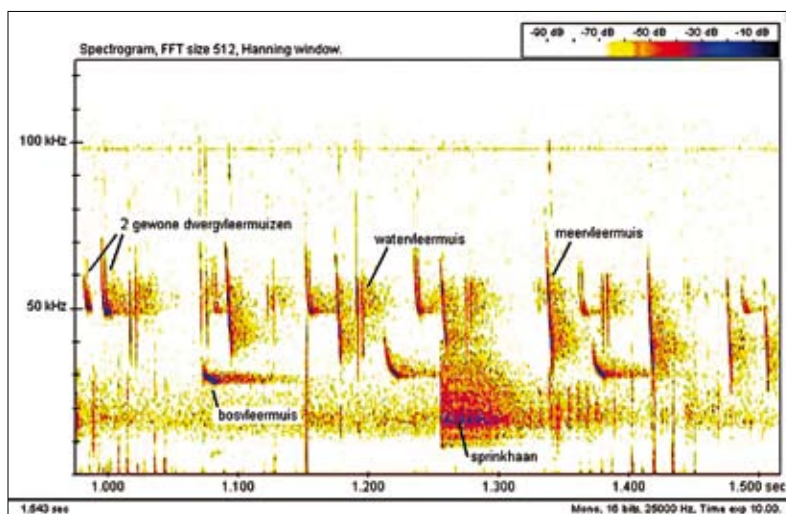

Watervleermuis (*Myotis daubentonii*)
Foto: Rollin Verlinde

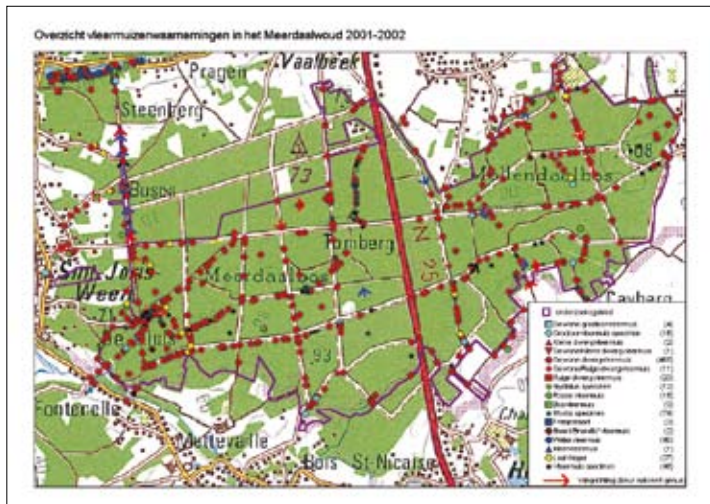
insectenrijke zone creëert. De noordzijde was vleermuisarmer, enerzijds door het gebrek aan voldoende vegetatie en anderzijds doordat het licht van de straatlantaarns (water)vleermuizen afschrikt. Het hogere luchtruim boven het Zoet Water bleek een uitgelezen foerageertrein voor de snelvliegende **rosse vleermuizen** (*Nyctalus noctula*) en **bosvleermuizen** (*Nyctalus leisleri*). Een ander belangrijk foerageervijver is de Paddenpoel achter de Kluis. Door de gunstige omgeving – gelegen in het bos en langs

alle zijden omringd door bomen die de invloed van de wind fel beperken – komen nachtelijks meerdere watervleermuizen (tot 13 individuen!) en gewone dwergvleermuizen jagen boven deze kleine waterpartij.

Gewone dwergvleermuis
(*Pipistrellus pipistrellus*)
Foto: Rollin Verlinde

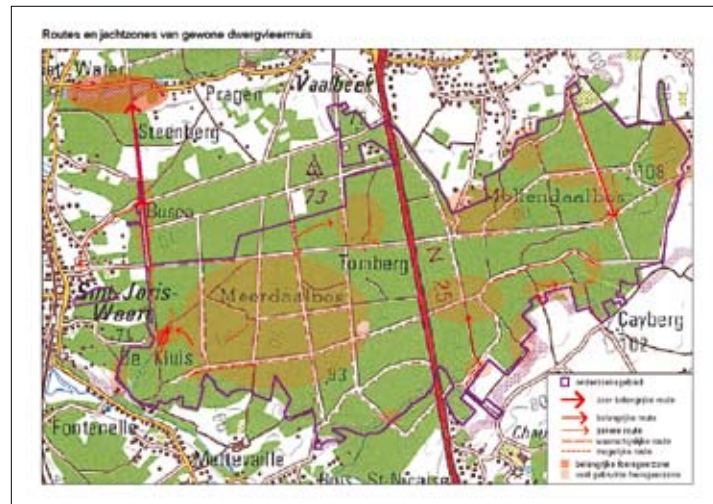
Spectrogram van een geluidsoptname, Zoet Water, 13 mei 2002. Een dergelijke soortenrijkdom in één opname is uitzonderlijk in Vlaanderen, maar aan de vijvers van het Zoet Water eerder gewoon. Op het ogenblik van opname waren er minstens 7 vleermuisensoorten actief rond deze vijvers.

Links

Overzicht
vleermuiswaarnemingen in het
Meerdaalwoud in 2001-2002.

Rechts

Routes en jachtzones van de
gewone dwergvleermuis
(*Pipistrellus pipistrellus*).

Dreven

Buiten de vijvers vormden ook de dreven belangrijke foerageerterreinen voor de gewone dwergvleermuis, zonder twijfel de talrijkst aanwezige vleermuis in het Meerdaalwoud. Vooral ruimere dreven bleken in trek. Smallere bospaden en de twee verharde autowegen waren minder geliefd als jachtterrein. Ook *Myotis*-vleermuisen maakten gretig gebruik van de dreven als jachtterrein. Vleermuisen van dit geslacht zijn op basis van de geluidsopnamen quasi onmogelijk tot op de soort te determineren. Veel van de waarnemingen die als 'Myotis specimen' geboekt staan, betreffen met vrij grote zekerheid **baard/brandt's vleermuisen** (*Myotis mystacinus/brandtii*). Deze

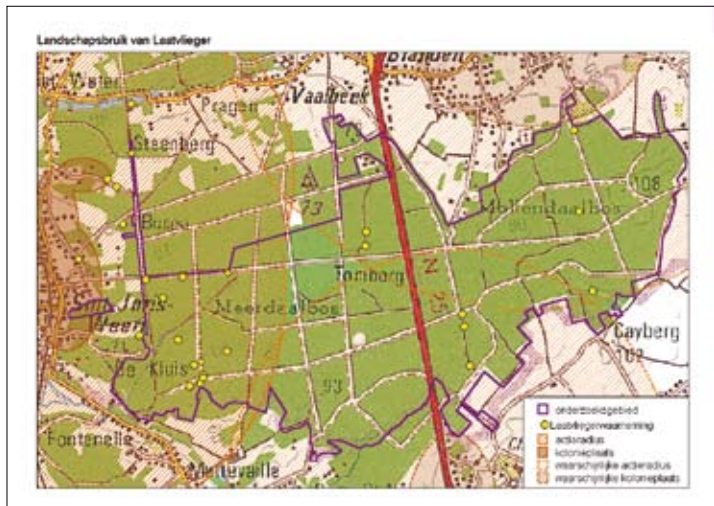
twee soorten zijn, zelfs in de hand, zeer moeilijk van elkaar onderscheidbaar. De watervleermuis (ook een *Myotis*-soort) kan ook in bossen (en niet enkel boven water) jagen (MESCHÉDE & HELLER, 2000).

Een soort waarvoor dreven duidelijk interessant zijn, is de **Laatvlieger** (*Eptesicus serotinus*). Hoewel bossen niet het uitgesproken voorkeursjachtbiotoop van deze vleermuis vormen (KAPTEYN, 1995), werd ze toch regelmatig waargenomen. In vrijwel al deze gevallen werd ze in brede dreven met oude, hoge dreefbomen aangetroffen.

Dreven zijn voor vleermuisen van groot belang, en dan niet enkel als foerageerterrein. Ze spelen ook een zeer belangrijke rol als route tussen de kolonieplaats en jachtzones. Zo is de Herculesdreef bijvoorbeeld cruciaal als verbindingsselement tussen het Meerdaalwoud en het Zoet Water. Deze dreef wordt gebruikt door een groot aantal dieren, behorende tot meerdere soorten. Gewone en ruige dwergvleermuis, watervleermuis, rosse vleermuis, laatvlieger, baard/brandt's vleermuis en **franjestartaar** (*Myotis nattereri*) werden op route door of langs deze dreef waargenomen. De route van de watervleermuis werd zover mogelijk bosinwaarts gevolgd. Ze vertakte echter sterk naarmate ze verder het Meerdaalwoud in liep. Behoud van de continuïteit van deze dreef is een prioriteit voor de bescherming van de vleermuisen van het Meerdaalwoud.

Ruige dwergvleermuis
(*Pipistrellus nathusii*)
Foto: Rollin Verlinde

Bosranden

Overgangen van bos naar open landschap of open plekken in het bos die zeer abrupt gebeuren zijn voor jagende vleermuizen minder interessant dan bosranden waar een gradiëntsituatie garant staat voor een groot prooidieraanbod. Dit aanbod neemt gevoelig toe naarmate de verticale structuur en de soortensamenstelling van de zoomvegetatie gevarieerder zijn. Vleermuizen die in het Meerdaalwoud graag van dergelijke bosranden gebruik maakten als foerageerzone waren meestal gewone dwergvleermuizen, maar ook bos- en

rosse vleermuizen werden regelmatig waargenomen.

Bosranden werden ook vaak als route gebruikt, meest door gewone dwergvleermuizen maar vaak ook door soorten als de baard/brandt's vleermuis. Hoewel het Meerdaalwoud vrij goed bereikbaar is voor vleermuizen, is de zuidoostelijke bosrand zeer vleermuisonvriendelijk. De daar aangrenzende lappendeken van akkers maakt het bos langs die zijde onbereikbaar. Een verbinding tussen het bos en het achterliggende landschap zou daar dan ook wenselijk zijn.

Links

Landschapsbruik van de laatvlieger (*Eptesicus serotinus*).

Rechts

Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*)
Foto: Rollin Verlinde

De belangrijkste vleermuisenvliegroute van het Meerdaalwoud loopt doorheen de Herculesdreef. Deze dreef wordt bovendien vaak door laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) als jachtterrein gebruikt
Foto: Wout Willems

Gesloten bos

Een aantal vleermuizensoorten maakt gebruik van meer gesloten gedeelten van het bos. Dit is onder meer het geval voor de **grootoorvleermuizen** (*Plecotus specimen*), die vaak boven kleine, zelfs overgroeide bospaadjes waargenomen werden. Deze dieren lijken weinig aan deze paadjes gebonden te zijn, en vermoedelijk vliegen zij evenzeer door de vegetatie zelf als boven de paadjes. Ook franjestaarten werden in een meer gesloten omgeving aangetroffen. Mogelijk vormen de vochtiger bosgedeelten het geprefereerde jachtterrein voor deze soort. Het Meerdaalwoud is tot op heden de enige plaats in Vlaams-Brabant waar 's zomers franjestaarten gevonden werden (bron: DATABANK, 2004).

In de percelen met naalddhout werden opvallend minder vleermuizen aangetroffen dan in loofhoutpercelen. Wel foerageerden er relatief veel ruige dwergvleermuizen boven paden tussen naalddhout.

Kolonies

Er konden twee koloniebomen gelokaliseerd worden waarrond zwermgedrag werd vastgesteld. De eerste boom betrof een zomereik in de Walendreef, waarrond twee tot vijf zwermende individuen konden bemerkt worden. De andere boom was een kathedraalbeuk in de Kleine Dreef, waarrond minstens vijf dieren zwermgedrag vertoonden. Doordat geluiden van zwermende vleermuizen sterk verschillen van de 'klassieke' geluiden, was het in geen van de twee gevallen mogelijk de exacte vleermuizensoort te bepalen.

Gezien de gewone dwergvleermuis gewone huizen verkiest als kolonieplaats in plaats van boomholten, werd hiernaar minder actief gezocht. In enkele huizen te Sint-Joris-Weert werden uitvliegende dieren gemeld (WILLEMS W, Interview 2003).

Opvallend aan de waarnemingen van de Laatvlieger – eveneens een gebouw-bewonende soort – is dat zij min of

Kolonieboom (midden
vooraan) in de Kleine Dreef. De
invliegopening bevindt zich
op 11m hoogte en is naar het
noordwesten gericht
Foto: Wout Willems

Bosvleermuis (*Nyctalus leisleri*)
Foto: Rollin Verlinde

meer in twee 'clusters' kunnen verdeeld worden. De eerste cluster bevindt zich binnen een straal van ruim een kilometer rond de dorpskern van Sint-Joris-Weert, wat zeer duidelijk suggereert dat de kolonieplaats van deze dieren daar ook ergens te zoeken valt. De overige waarnemingen vallen in een tweede cluster, waarvan de kolonieplaats zich mogelijk ten zuiden van het Meerdaalwoud in Hamme-Mille bevindt. De omgeving van Haasrode maakt evenwel ook een goede kans, en het is eveneens mogelijk dat er zich kolonies op de beide locaties bevinden. Doordat laatvliegers slechts zeer sporadisch waargenomen worden in het bos is dit echter allesbehalve eenvoudig na te gaan.

Kerkzolders

Omdat sommige soorten nauwelijks of niet op detector hoorbaar zijn, werden aanvullend een aantal kerken in de omgeving van het Meerdaalwoud onderzocht op het voorkomen van vleermuizen. Dit leverde volgende resultaten op: **Kerk Hamme-Mille:** enkele keutels van grootoorvleermuis specimen. Geen kolonie.

Kerk Bierbeek: kolonie van 10 gewone grootoorvleermuizen

Kerk Sint-Joris Weert: kolonie van vijf gewone grootoorvleermuizen

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Steenbergen: kolonie van zes gewone grootoorvleermuizen, mogelijk ook enkele gewone dwergvleermuizen. Deze kapel bevindt zich aan de rand van het Meerdaalwoud aan de vijvers van het Zoet Water. Onlangs startten aan deze kapel renovatiewerken, tijdens dewelke de vleermuizen speciale beschermingsmaatregelen kregen.

Opmerkelijke waarnemingen

Bosvleermuis (*Nyctalus leisleri*)

Van de bosvleermuis konden drie zekere waarnemingen genoteerd worden, die alle bevestigd konden worden door middel van geluidsanalyse (WILLEMS et Al., 2002). De eerste waarneming dateert van 9 mei 2002, en is in die mate bijzonder dat het de eerste waarneming is in Vlaams-Brabant sinds 1873 (wat meteen ook de eerste waarneming van deze soort in België was), en de derde voor Vlaanderen (de tweede was in 2001 te

Voeren). In het Brussels gedeelte van het Zoniënwoud wordt de soort sinds 1997 regelmatig waargenomen, in het Vlaamse gedeelte sinds 16 mei 2002.

Meervleermuis (*Myotis dasycneme*)

Deze soort werd één maal jagend waargenomen op de vijvers van het Zoet Water. Deze soort was in Vlaams-Brabant tot dan toe alleen bekend van enkele sporadische vondsten van overwinterende exemplaren. Deze waarneming is dus de eerste officiële zomerwaarneming van de Meervleermuis in Vlaams-Brabant (bron: DATABANK, 2004).

Het voorkomen van deze soort op het Zoet Water is min of meer verwonderlijk, gezien de vijvers relatief klein zijn voor de meervleermuis. Er zou kunnen geopperd worden dat het eerder een toevallige waarneming betreft. Nochtans is het mogelijk dat de soort hier al eerder werd gezien: twee jaar eerder werd er op dezelfde plaats ook een vleermuis waargenomen die aan de kenmerken van meervleermuis voldeed (mond. med. J. VAN DE WAUW). De toen gebruikte

detector bevatte echter geen opname-apparatuur.

Andere, grotere wateroppervlakten in de buurt (o.a. het Grootbroek) werden recent ook gecheckt op meervleermuizen, echter zonder resultaat.

Kleine dwergvleermuis (*Pipistrellus pygmaeus*)

Er werden drie *Pipistrellus*-vleermuizen met een zeer hoge frequentie geregistreerd, waarvan twee aan het Zoet Water. Analyse van de geluidsopnames maakte duidelijk dat het hier mogelijk (1 opname) en zelfs waarschijnlijk (2 gevallen) kleine dwergvleermuizen betreft. Uitsluitel is echter niet mogelijk vanwege gebrek aan (Vlaamse) referentie-opnames. Indien het hier dus daadwerkelijk om kleine dwergvleermuizen gaat, zijn dit de eerste waarnemingen van deze soort voor Vlaams-Brabant (KAPFER, 2002). De soort is in Vlaanderen tot nog toe enkel bekend van drie waarnemingen uit West-Vlaanderen (1998-2000). Uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn er drie recente waarnemingen bekend uit de omgeving van het Zoniënwoud (2002).

Meervleermuis
(*Myotis dasycneme*)
Foto: Rollin Verlinde

Wintergegevens

Overwinterende vleermuizen overwinteren, afhankelijk van de soort, in bomen, huizen of – en dat zijn de meeste soorten – in grotachtige objecten zoals bunkers, forten en ijskelders.

In het Meerdaalwoud werden in februari 2004 drie bunkers en drie loodsen bezocht. Dit leverde in totaal 4 baard/brandt's vleermuizen en 1 grootoorvleermuis op. Het inrichten van enkele van deze bunkers in functie van vleermuizen zal zeer waarschijnlijk op korte termijn positieve resultaten opleveren, gezien de zeer gunstige en vleermuizensoortenrijke omgeving en het nijpend tekort aan geschikte overwinteringsplaatsen in de ruime omgeving.

In de recent door Bos en Groen ingerichte ijskelder van Harcourt, aan de rand van het Meerdaalwoud, werden voorlopig nog geen overwinterende vleermuizen gevonden. Enkele aanpassingen aan de toegangsdeuren zullen daar in de toekomst wellicht verandering in brengen.

Slotbeschouwingen

Het Meerdaalwoud herbergt een belangrijke en zeer soortenrijke vleermuizenfauna, die vrijwel nergens in Vlaanderen wordt geëvenaard. Dit is te danken aan de uitgestrektheid van het bos, de gevarieerde aanwezigheid van verschillende bosstructuren en de nabijheid van uitgestrekte waterpartijen. Indien het huidige vleermuisvriendelijke bosbeheer wordt verder gezet, kan het bos voor vleermuizen alleen maar aan belang winnen.

Dankwoord

Graag zouden wij onze dank willen betuigen aan Aminal afdeling Bos & Groen, die dank zij het project 'Vleermuizen in domeinbossen en bosreservaten' deze inventarisatie mogelijk maakte, en tevens aan alle vrijwilligers die hieraan meegeholpen hebben.

Referenties

DATABANK (2004) van het samenwerkingsverband Natuupunt - Zoogdierenwerkgroep JNM.

KAPFER G, VAN DE SIJPE M, VANDENDRIESSCHE B, MARTENS E. (2002). First Data of *Pipistrellus pygmaeus/mediterraneus* in Belgium. Poster gepresenteerd op het IXth European Bat Research Symposium te Le Havre.

KAPTEYN K. (1995) Vleermuizen in het landschap. Over hun ecologie, gedrag en verspreiding. Haarlem, Schuyt & Co, 224p.

MESCHEDE A. & HELLER K. (2000) Ökologie und Schutz von fledermäusen in Waldern. Schriftenreihe für Landschaftspflege und Naturschutz Heft 66. Bonn, Bundesamt für Naturschutz, 374 p.

WILLEMS W., LEFEVRE A., VAN DE SIJPE M., VANDENDRIESSCHE B., DEVILLERS P., LAURENT Y., KAPFER G., MARTENS E. (2002). New recordings of the lesser noctule bat *Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1818) in Belgium. Poster gepresenteerd op het IXth European Bat Research Symposium te Le Havre.

WILLEMS W., LEFEVRE A., VERSWEYVELD S. (2003) Vleermuizenonderzoek in domeinbossen en bosreservaten. Rapport 2003/10 van Natuupunt Studie, 183 p.

Wout Willems

Nieuwdreef 87

2170 Merksem

vleermuis@skynet.be

